

vrijdag 16 september · 21.30 - 22.30 uur · Sint Janskerk

Beethoven · Diabelli-varianties

Jan Michiels · piano (Steinway 1875)

Ludwig van Beethoven 1770-1827

33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli
(Diabelli-varianties) opus 120 (1819-1823)

- Tema: Vivace
- Variation 1: Alla Marcia maestoso
- Variation 2: Poco Allegro
- Variation 3: L'istesso tempo
- Variation 4: Un poco più vivace
- Variation 5: Allegro vivace
- Variation 6: Allegro ma non troppo e serioso
- Variation 7: Un poco più allegro
- Variation 8: Poco vivace
- Variation 9: Allegro pesante e risoluto
- Variation 10: Presto
- Variation 11: Allegretto
- Variation 12: Un poco più moto
- Variation 13: Vivace
- Variation 14: Grave e maestoso
- Variation 15: Presto Scherzando

- Variation 16: Allegro
- Variation 17: Allegro
- Variation 18: Poco moderato
- Variation 19: Presto
- Variation 20: Andante
- Variation 21: Allegro con brio - Meno allegro
- Tempo primo
- Variation 22: Allegro molto,
alla 'Notte e giorno faticar' di Mozart
- Variation 23: Allegro assai
- Variation 24: Fughetta (Andante)
- Variation 25: Allegro
- Variation 26: (Piacevole)
- Variation 27: Vivace
- Variation 28: Allegro
- Variation 29: Adagio ma non troppo
- Variation 30: Andante, sempre cantabile
- Variation 31: Largo, molto espressivo
- Variation 32: Fuga: Allegro
- Variation 33: Tempo di Menuetto moderato

In een instrumentale triptiek voor toetsinstrumenten (clavecimbel, historische en moderne vleugel) worden drie werken gepresenteerd die zich met vreugde en succes onderwerpen aan een dwingend uitgangspunt: de *Goldberg-varianties*, de *Diabelli-varianties* en *Ludus tonalis*. De *Diabelli-varianties* zijn Beethovens antwoord op Bachs *Goldberg-varianties*. Uitgaande van een vrij banaal thema creëerde Beethoven een alomvattende muzikale wereld. Hindemith componeerde in navolging van Bachs *Wohltemperiertes Klavier* de cyclus *Ludus tonalis*, een werk dat de toonsoorten volgens een zelfontworpen tonaal systeem doorloopt.

• **Hindemith** Ludus tonalis • **Ivo Janssen** piano

Sint Janskerk • zaterdag 17 september · 16.00 - 17.00 uur

• **Bach** Goldberg-varianties • **Benjamin Alard** clavecimbel

Cellebroederskapel • zondag 18 september · 16.00 - 17.00 uur en 18.30 - 19.30 uur

Thema's en Variaties

Is het toeval dat drie van de grootste werken van de pianoliteratuur uit de achttiende, negentiende en twintigste eeuw tevens drie van de meest georganiseerde en door vele 'wetmatigheden' gestuurde composities zijn? Bachs *Goldberg-varianties BWV988*, Beethovens *33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli opus 120* en Hindemiths *Ludus tonalis* zijn niet alleen alle drie te beschouwen als thema met variaties, de werken volgen ook het pad van een strikte opbouw. En vooral *Ludus tonalis* houdt zich ook nog eens aan een strak tonaal schema gebaseerd op de eigen 'spelregels' van de componist. Zijn het de regels, of is het het regime van de basisthema's die deze werken tot zo'n succes maken? Of de manier waarop de componisten hun weg vinden? De manier waarop ze boven de spelregels uitstijgen en de luisteraar verrassen met briljante vondsten, ademstokkende harmonische verbindingen en ontroerende nieuwe melodieën? Deze drie werken zijn misschien wel de meest overtuigende manifestaties van de creativiteit van de componisten in kwestie. Zo laat Bach zo'n beetje alle vormen die hij in zijn muzikale leven gehanteerd heeft ontspruiten aan een eenvoudige aria, weet Beethoven zijn hele piano-universum samen te vatten op basis van een thema dat nauwelijks die naam waardig is en baseert Hindemith twaalf fuga's en elf interludes op het materiaal uit een *Praeludium*. Bovendien is het geheel in alle gevallen ook nog eens een reis die de luisteraar van A tot Z meesleekt. 'Ik moet de regels kennen om mijn vrijheid te vinden', zei Igor Stravinsky al eens. De werken van Bach, Beethoven en Hindemith zijn een overtuigende demonstratie van wat hij daarmee bedoelde.

Ludwig van Beethoven

33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli

Schreef Beethoven de *Diabelli-varianties* uit woede? Leedvermaak? Geldingsdrang? Of was het louter een creatieve uitdaging? Alle opties komen voor in de ontstaansverhalen rond dit meesterwerk van de klassieke pianoliteratuur, maar het is op basis van de bekende bronnen niet met zekerheid aan te geven wat Beethoven dreef.

Titelblad van de Diabelli-varianties van Ludwig van Beethoven

De oorsprong van de *33 Veränderungen über einen Walzer von Diabelli*, zoals het werk bij de eerste publicatie heette, ligt bij de auteur van de wals: Anton Diabelli. In 1818 begon deze componist samen met een vennoot een muziekuitgeverij in Wenen. Om de nieuwe firma bekendheid te geven, bedacht Diabelli een stunt. Hij legde bij een groot aantal componisten, onder wie Schubert, Moscheles, Hummel, Czerny, Beethoven en uiteindelijk ook de nog piepjonge Franz Liszt het verzoek neer een variatie te schrijven op een door Diabelli gecomponeerd thema. Deze variaties zouden dan met het thema door de uitgeverij gepubliceerd worden. Dat gebeurde inderdaad. In 1824 zag het thema gevolgd door vijftig variaties het licht als volume 2 van een bundel met de naam *Vaterländischer Künstlerverein*. Volume 1 werd gevormd door de drieëndertig variaties die Beethoven in zijn eentje had geschreven. Diabelli kondigde deze variaties in het voorwoord met gepaste trots aan.

'Wij presenteren aan de wereld een werk dat niet onder het hoofdstuk gewone variaties valt. Het is een groots en belangrijk meesterwerk dat het waard is gerangschikt te worden naast de onverwoestbare creaties van de oude Klassieken. Een werk dat alleen Beethoven, de grootste levende representant van de ware kunst, alleen hij en niemand anders kan produceren. De meest originele structuren en ideeën, de meest gedurfde muzikale idiomaten en harmonieën, ze zijn er in overvloed. [...]'

Diabelli gaat zo nog even door en vergelijkt het werk direct al met 'Johann Sebastian Bachs beroemde meesterwerk in dezelfde vorm', de *Goldberg-Variaties*. Uiteraard leefde volume 2 van de *Vaterländischer Künstlerverein* slechts een kort bestaan en werd Beethovens meesterwerk al snel geheel los van deze verzameling uitgegeven.

Tot zover de traceerbare feiten. Hoe Beethoven tot zijn omvangrijke set variaties is gekomen, terwijl er maar één gevraagd werd, blijft speculeren. Er werd over het initiatief van Diabelli gesproken, zo veel is zeker. Ook aartshertog Rudolf, niet alleen financiële steun en toeverlaat van Beethoven, maar ook diens piano- en compositieerlering, was benaderd voor een variatie en heeft er uiteindelijk ook een afgeleverd. Als we Anton Schindler, de eerste Beethovenbiograaf moeten geloven, heeft Beethoven ook tegen zijn mecenas flink wat afgemopperd over 'Diabolus Diabelli', zoals hij zijn collega geregeld noemde. Beethoven zou het thema van Diabelli helemaal niets gevonden hebben, een werk dat zelfs 'een schoenlapper nog beter kon', en hij zou zich er absoluut niet mee hebben willen associëren, want iedereen die zich met dit project inliet, zou zichzelf 'volkomen belachelijk maken'.

Dit wordt gelogenstraft door het feit dat Beethoven al vrij snel een grote hoeveelheid variaties in schets gereed had, waaronder de complexe fuga die in de uiteindelijke versie variatie nr.32 vormt. Dat hij de variaties terzijde legde, heeft waarschijnlijk alles te maken met het werk aan de *Missa solemnis* en de laatste drie pianosonates.

Dat Beethoven de variaties van Diabelli aanvankelijk liet liggen, kan wijzen op het geringe belang dat hij er in eerste instantie aan hechtte: de componist liet zelden zijn schetsen zo lang liggen. Dat hij er mee verder ging kan alles te maken hebben met de vergoeding die Diabelli hem uiteindelijk bood. Met het vooruitzicht van een betaling van veertig dukaten, mits het werk zo omvangrijk zou zijn als Beethoven voorspiegelde, ging de componist in de winter van 1822 weer verder. Hij noemde het werk uiteindelijk geen *Variationen* maar *Große Veränderungen über einen bekannten Deutschen Tanz*. Een logische en verklaarbare keus. Beethoven varieerde namelijk niet zoals in andere variatiewerken op het thema, maar

buitte het niemendalletje van Diabelli uit op allereerste hande compositorische mogelijkheden. De harmonische structuur, de uitputtende akkoordherhaling in het oorspronkelijke thema, de intervalstructuur, de ritmische implicaties, op alle mogelijke manieren wist Beethoven de beloften die het stukje van Diabelli in zich had uit te componeren en in een onmiskenbare vorm te gieten. William Kinderman, een van de grootste autoriteiten op het gebied van Beethovens *Diabelli-varianties* noemt het werk 'een grote parodie', die Beethoven – ook volgens Schindler – met onmiskenbaar plezier schreef. Kinderman baseert zich daarbij op het feit dat Beethoven ook andere componisten parodieert. Zo is variatie 22 een parodie over Leporello's aria *Notte e giorno faticar* uit Mozarts *Don Giovanni* en parodieert Beethoven Cramers uitputtende vingeroefeningen voor de piano in variatie 23. Bovendien verwijst hij, met respect uiteraard, in de variaties 24 en 32 naar de stijl van Bach en in variatie 33 naar de stijl van Mozart.

Opvallend is dat de variaties die Beethoven in 1822 toevoegde aan het geheel veel dichter bij het thema van Diabelli blijven dan de stukken die hij eerder schreef. Het is alsof de componist met de variaties die een plek hebben gekregen als nummer 1, 15 en 25 op gezette tijden in herinnering wil roepen waar zijn inspiratie vandaan kwam. En dat is toch een vorm van ere wie ere toekomt, want als Diabelli een componist met een simpel thema weet uit te dagen tot zo'n meesterwerk, dan is dat theemaatje in de aard zo slecht nog niet.

Paul Janssen

Jan Michiels

Jan Michiels (1966) studeerde bij Abel Matthys aan het Koninklijk Conservatorium in Brussel en vervolgde zijn opleiding aan de Hochschule der Künste Berlin bij Hans Leygraf. Daar ontving hij een bijzondere onderscheiding voor zijn interpretaties van Bartóks *Tweede Pianoconcert* en Ligeti's *Etudes*. Hij won diverse prijzen, was laureaat van de Koningin Elisabethwedstrijd in 1991 en werd in 1996 als 'festivalster' voor het Festival van Vlaanderen gecontracteerd. Momenteel is Jan Michiels docent piano aan het

Koninklijk Conservatorium in Brussel, waar hij tevens gedurende acht jaar de klas Hedendaagse Muziek leidde. Hij geeft diverse masterclasses en treedt geregeld op als solist of in kamermuziekverband, met onder andere het pianokwartet Tetra Lyre en als pianoduo met Inge Spinette.

Zijn repertoire reikt van Bach tot heden. De cd *Via Crucis - een Liszt-portret* werd in 2002 bekroond met een Caeciliaprijs. Hij heeft diverse volledige cycli op zijn repertoire, zoals alle Beethoven-sonates en het integrale werk voor piano van Schönberg, Webern en Berg.

Jan Michiels was eerder te gast tijdens de editie van Musica Sacra Maastricht van 2009 en bij de componistendag rond Béla Bartók in het Theater aan het Vrijthof in januari 2010.

Jan Michiels © Miryam Devriendt

Dit concert wordt opgenomen door KRO Radio 4 voor uitzending op een nader te bepalen datum.

MUSICA SACRA MAASTRICHT IS EEN COPRODUCTIE VAN Stichting Musica Sacra Maastricht, Theater aan het Vrijthof Maastricht en KRO Radio4

- FESTIVALDIRECTIE Jacques Giesen en Hugo Haeghens
- BESTUUR Jean Jacobs, Eddy Klomp en Bas Huijser
- PROGRAMMACOMMISSIE Jacques Giesen, Hugo Haeghens, Stijn Boeve, Fons Dejong (Theater aan het Vrijthof), Russell Postema, Sylvester Beelaert (KRO) en Jos Leussink (hors catégorie)
- PROJECTLEIDING EN FONDSWerving Stijn Boeve
- MARKETING EN PUBLICITEIT Edmée Janssen
- PRODUCTIE Peter Noten
- UITBALIE Hanneke Roymans
- TECHNIEK Peter Vanhex
- FACILITAIR Roel Schoenmaeckers en Claire Dullens
- FINANCIËN Jos Spauwen en Joyce Paquay
- REDACTIE Philip Leussink (vormgeving) en Jacinta Wetzler
- BASISONTWERP Dorine Verharen bNO

Stichting Musica Sacra Maastricht
Vrijthof 47, 6211 LE Maastricht
info@musicasacramaastricht.nl • www.musicasacramaastricht.nl

- MET DANK AAN Fonds Podiumkunsten, Provincie Limburg, Gemeente Maastricht, Theater aan het Vrijthof, KRO Radio4, Prins Bernhard Cultuurfonds, VSBfonds, Fonds voor Cultuurparticipatie, Stichting Elisabeth Strouven, Maastricht VIA 2018, RKK, Stichting Kanunnik Salden Nieuwenhof, de Vrienden van Musica Sacra Maastricht, Limburgs Festival Platform, Zuiderlucht, RTV Maastricht, VVV Maastricht en Cultuurzomer, L1 Radio en Televisie en Dagblad De Limburger (Media Groep Limburg) voor de financiële en promotionele ondersteuning.
- SAMENWERKINGSPARTNERS Lumière Cinema Maastricht, Selexyz Dominicanen, Conservatorium Maastricht, Academie Beeldende Kunsten Maastricht, Toneelacademie Maastricht, Tout Maastricht, Maastricht VIA 2018, Opera Zuid, Limburgs Symfonie Orkest, Intro in situ, Bonnefantenmuseum, Studium Chorale, RKK, Dr. Fons Kurris, Ds. Joen Drost, Dom Adrianus Lenglet, RTV Maastricht, alle deelnemende muzikanten (Participatieproject 'In C') en locaties.

STEUN HET FESTIVAL

Voor een bijdrage vanaf € 30 geniet u als Vriend van Musica Sacra Maastricht vele voordelen. Zie www.musicasacramaastricht.nl voor meer informatie en aanmelding.

theater
aan het vrijthof

KRO

RKK

RADIO
4

FONDS
PODIUM
KUNSTEN
PERFORMING
ARTS FUND NL

provincie limburg

L1 TV FM TXT.NL

Limburgs
festival
platform

STICHTING ELISABETH STROUVEN

zuiderlucht
cultureel maatschap

Gemeente Maastricht

STU MAASTRICHT

FONDS VOOR
CULTUUR
PARTICIPATIE

VSBfonds

Prins Bernhard
Cultuurfonds

De Limburger
Limburgs Dagblad

maastricht:
STER OORDE DE STEDEN

STICHTING
Kanonnik Salden
Nieuwenhof

MAASTRICHT
VIA 2018

MAASTRICHT
VIA 2018